

JORDI ROVIRA I PORT
ÀNGELS CASANOVAS I ROMEU

Cent anys d'història d'un singular periple monumental. De Capmany a Barcelona: el cas del dolmen i el menhir de la Vinya Munera

RESUM

Encara avui, el Museu d'Arqueologia de Catalunya a Montjuïc exposa a la seva lògia exterior dos monuments megalítics –un dolmen i un menhir– procedents de la Vinya Munera de Capmany (Alt Empordà), donats per l'eminent enginyer de mines, naturalista i prehistoriador Lluís Marian Vidal l'any 1911, traslladats a càrrec seu i dreçats al Parc de la Ciutadella davant del Museu Martorell de Ciències Naturals l'any 1913. L'any 1966 els dos monuments pateixen de nou un altre trasllat fins el seu emplaçament actual. Es tracta d'un cas singular del qual n'evocuem els protagonistes i els fets i, en definitiva, en refem la història.

ABSTRACT

Nowadays the Archaeological Museum of Catalonia at Montjuic exhibits in his courtyard two megalithic monuments, a dolmen and a menhir. They came from Vinya Munera (Capmany, Alt Empordà) and were donated in 1911 by Lluís Marian Vidal, a distinguished prehistorian, naturalist and mining engineer. He moved these monuments and set them at the Citadel's Park in 1913, in front of Martorell Natural Science's Museum. Finally, in 1966, both monuments were moved again to the current location. In this work we recall the protagonists and the facts of this peculiar case and we reconstruct their history.

Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, LIII, 2011-2012, p. 11-24

JORDI ROVIRA I PORT
ÀNGELS CASANOVAS I ROMEU*

Cent anys d'història d'un singular periple monumental. De Capmany a Barcelona: el cas del dolmen i el menhir de la Vinya Munera

Cada element patrimonial present en un centre museístic incorpora –per regla general– una història curricular que o bé pot ser compartida amb altres objectes patrimonials o bé pot gaudir d'una singularitat que el personalitzi de manera vigorosa atès el camí que haurà recorregut des dels seus orígens fins a la seva arribada al centre que el custodia i el seu paper en el discurs museogràfic operatiu en cada moment. Així les coses, al llarg de les línies que segueixen presentarem el desenvolupament d'un cas paradigmàtic de *peripatetisme* monumental que ha tingut com a protagonistes els ortostats granítics d'un sepulcre megalític gironí i del seu menhir veí exhibits ara i des de l'any 1966 a la lògia nord-est de la façana principal de l'edifici de la seu central del Museu d'Arqueologia de Catalunya, a Barcelona, antic palau de les Arts Gràfiques de l'Exposició Internacional de 1929 (Rovira i Port 1986, 2000, 2002, 2010).

Efectivament, com hem dit suara, sota el porxo de la lògia nord-est, a l'esquerra de la porta principal d'accés del Museu d'Arqueologia de

* Museu d'Arqueologia de Catalunya. Barcelona.

Fig. 1. El sepulcre megalític de la Vinya Munera (Capmany) en el seu emplaçament originari (Arxiu fotogràfic MAC-Barcelona).

Catalunya a Montjuïc, s'exposen a la contemplació pública els monuments megalítics del sepulcre de la Vinya Munera (Capmany, Alt Empordà) i el seu petit menhir veí, procedent del mateix indret (Vidal 1894; Cazurro 1912; Vidal 1914). Tant aquest sepulcre, de tipologia encara poc precisada, com l'esmentat menhir no foren mai objecte de cap excavació metòdica i, per tant, no disposem de les apreciacions que els treballs arqueològics de camp haguessin fornit sobre la possible existència d'altres lloses davanteres desaparegudes que haguessin constituït un hipotètic corredor d'accés, ni tampoc disposem d'altres observacions d'interès per tal d'afinar l'atribució tipològica del monument funerari. No obstant això, tal vegada el dolmen de la Vinya Munera –que pren el nom del topònim modern de l'indret on es trobava emplaçat, ocupat lògicament a l'inici del segle xx

per una plantació de vinyes i ara erm— correspondria tipològicament al grup dels sepulcres simples o cambres pirinenques o al grup de les arque amb vestíbul/pou d'accés, tot plegat sense descartar la possibilitat que el que coneixem fossin les restes residuals d'una galeria catalana mutilada (fig. 1). Originàriament ambdós monuments havien estat aixecats en un terreny planer i poc dominant, un prop de l'altre, car el menhir apareixia dreçat a uns pocs metres al nord-est del sepulcre (Pericot García 1925, 1950; Tarrús i Galter 2002).

Ara bé, aquí ens interessa tractar el procés pel qual dos monuments megalítics catalans del tercer mil·lenni abans de la nostra Era, abandonen de manera forçosa fa un segle el seu emplaçament originari per tal de patir l'inici d'un llarg trasllat cap a la ciutat de Barcelona on seguiran el seu periple fins aterrar al seu emplaçament museístic actual (Nieto 1992). D'aquesta manera, veiem que un seguit de circumstàncies que convergiren durant el primer quart del propassat segle xx, generaren també una dinàmica afavoridora d'aquests singulars trasllats d'elements prehistòrics pesants des del món rural que els havia vist erigir i on havien acomplert les seves primigènies funcions fins a la ciutat comtal.

Així és. Els dos monuments emplaçats a la Vinya Munera de Campmany constituïen una petita part del ric i extens patrimoni de l'esposa de l'eminent enginyer de mines, arqueòleg i naturalista, Lluís Marià Vidal i Carreras, que els visità entre els dies 4 i 15 de desembre de 1891 (Mir 1989; Gómez-Alba 1992; Puche Riart 2004). La seva muller, Dolors de Gomis i de Portolà —amb qui es casà el 13 d'octubre de 1890—, deixà a la seva mort —8 de novembre de 1901— a mans de Marià Vidal la gestió d'un important patrimoni tant a Barcelona ciutat com en diversos indrets gironins, en especial a Agullana, ja que «A més d'un pis a Barcelona, eren seus (de Dolors de Gomis) a Agullana, el solar dels Guinart i el Camp de la Sella, una finca surera de 50 hectàries, contigua al poble i amb aigua abundant; una masia a Fornells de la Selva i una altra a l'Escala, i la vinya Munera, prop de Campmany, fructífera i fèrtil, la qual els ofería un malvasia deliciós i en el terme de la qual s'aixecaven, com altars en un temple ubèrrim, un dolmen superb i un petit menhir» (Gómez-Alba 1992, p. 63).

Efectivament, després de la mort de la seva esposa i al llarg de les dues primeres dècades del segle xx, Marià Vidal, que fins a la seva desaparició

Fig. 2. Lluís Marià Vidal i Francesc Bonet a la Vinya Munera. Original Manel Boadas.

física l'any 1922 visqué l'apogeu del seu prestigi personal, professional i acadèmic, mantenia un lligam estret i apassionat amb la terra de la seva difunta esposa i, sobretot, amb els habitants del poble d'Agullana. Com a conseqüència del seu constant mecenatge i filantropia, el dia 7 de juliol de l'any 1911 –deu anys després de la mort de la seva esposa– l'Ajuntament d'Agullana el nomena fill adoptiu de la vila i, pocs dies després, el 15 de juliol, de nou la corporació municipal li ret un homenatge a casa seva. Tot plegat és prou eloqüent i posa de manifest el clima d'admiració i d'estima que hom vivia a Agullana envers el patrici Lluís Marià Vidal, permanent benefactor de la població i dels seus habitants. Així, no és gens estrany que en aquest context Marià Vidal no trobés cap problema en oferir el dia 2 d'octubre de 1911 a la Junta Municipal de Ciències Naturals de Barcelona –creada l'any 1906 i successora de la Junta Técnica del Museo de Ciencias Naturales y Jardines Zoológico y Botánico, creada l'any 1893– la donació

del dolmen present des de temps immemorials a la seva finca de la Vinya Munera –heretada de Dolors de Gomis– per tal que fos exposat a la ciutat de Barcelona (fig. 2). I, per damunt de tot, és evident que Vidal ho fa sense cap mena d'oposició ni retret per part dels agullanencs i, sense cap mena de dubte, en record de l'entusiasta amic desaparegut mossèn Norbert Font i Sagué, qui coneixia els monuments de la Vinya Munera i que ja el 27 d'abril de 1908 s'havia adreçat a la Junta Municipal de Ciències Naturals amb aquest desig: «en una de sus recientes excursiones, pudo concebir la esperanza de obtener algún monumento megalítico, que podría establecerse en un lugar conveniente del Parque de esta ciudad, completando la instalación con las reproducciones de determinados animales que en aquellas épocas vivieron en Cataluña y que, á no dudar, ofrecerían singular interés y novedad» (citat per Gómez-Alba 2001, p. 20). La Junta, per la seva part, acceptà l'oferiment de Vidal d'aquell 2 d'octubre de 1911, però el mutu acord no reeixí en accions concretes i el monument va seguir impertèrrit al seu emplaçament.

També per aquestes dates –entre 1911 i 1913– i en el context d'aquest *idil·li* entre Marià Vidal i la població d'Agullana, es construeixen gràcies al patrocini del primer les escoles noves d'aquesta localitat empordanesa, inaugurades enmig de festes i manifestacions de joia comarcal entre els dies 28 i 30 del mes de juny de 1913. Caldrà arribar precisament a aquest mateix any de 1913, perquè el dia 29 de març Vidal torni a oferir a la Junta Municipal de Ciències Naturals la possibilitat de traslladar a Barcelona el seu sepulcre megalític de la Vinya Munera al qual afegirà a darrera hora el menhir proper i, ensems, proposi també fer-se càrrec de les despeses de trasllat i instal·lació. Ara sí, la Junta ho accepta en ferm i encarrega les gestions a Marià Vidal i a Miquel Madorell, ponent d'Obres de la mateixa Junta. Així, Marià Vidal i la Junta decideixen col·locar ambdós monuments a la placeta d'accés i prop de la façana principal del Museu Martorell de Ciències Naturals, edifici d'estil neoclàssic de Rovira i Trias, creat per llegat testamentari de Francesc Martorell i Peña i inaugurat al parc de la Ciutadella el 25 de setembre de 1882 (Gómez-Alba 1990, 2001; Masriera *et alii* 2006). De fet, molt a prop d'on el 1888 s'obriria al públic l'edifici del cafè-restaurant de l'Exposició Universal, destinat ja a partir de 1917 a Museu de Catalunya de les Ciències Naturals (fig. 3). D'aquesta manera s'acompleix el desig dels dos

Fig. 3. El dolmen de la Vinya Munera, un cop traslladat i en el seu emplaçament davant la façana principal del Museu Martorell de Ciències Naturals. Parc de la Ciutadella. Barcelona. Original Manel Boadas.

membres rellevants de la Junta de Ciències Naturals. D'una banda, de Lluís Marià Vidal, delerós per mostrar a Barcelona les col·leccions naturalistes, geològiques, paleontològiques i arqueològiques recopilades per ell mateix i els seus col·laboradors –com ara Josep Colomines– al llarg de dècades i que, en la seva major part, es conservaven i exposaven a l'entresòl del seu domicili del carrer Diputació número 292, de Barcelona. De l'altra, del seu bon amic mossèn Norbert Font i Sagué –mort de manera prematura l'abril de 1910–, vocal molt actiu i destacat de la Junta de Ciències que aspirava a completar la magnífica col·lecció petrològica de més de cent grans blocs rocosos impulsada per ell i disposada davant la façana principal del Museu Martorell, amb l'afegit d'algun sepulcre dolmènic. Tot i que fora de temps, ambdues aspiracions convergiren i, finalment, el dolmen i el menhir de la Vinya Munera, un cop traslladats, s'instal·laren el 24 d'abril de 1913 amb el concurs de Pere Vidal i amb un cost de 678,07 pessetes. Finalment,

foren inaugurats en el seu emplaçament enfront de la façana principal del Museu Martorell, al parc de la Ciutadella, el mes de setembre. Així ens ho descriu el seu biògraf J. Gómez-Alba: «Però el tifus matà Font, tastador agosarat d'aigües subterrànies, i la Junta perdé el seu vocal més valuós. Vidal oferí aleshores, de manera desinteressada, el dolmen i el menhir de la vinya Munera en una mena d'homenatge al seu amic desaparegut. Transportats a càrrec seu, s'emplaçaren en un extrem del parterre enfront la sala de geologia del Museu, tal i com estaven *in situ*, respectant la seva orientació i distància, envoltats de grans blocs rocosos. S'inauguraren el setembre de 1913, amb assistència de la Junta en ple, l'alcalde de Barcelona i altres autoritats» (Gómez-Alba 1992, p. 123).

Lluís Marià Vidal morí el 10 de gener de 1922 i d'acord amb les seves disposicions testamentàries el mobiliari expositiu del seu *museu* privat i les col·leccions que servava, tot plegat, fou llegat al Museu de Catalunya de les Ciències Naturals (Castell dels tres dragons) i traslladat des del seu domicili del carrer Diputació al parc de la Ciutadella entre els dies 16 i 28 de març d'aquell any i poc més tard al Museu de Geologia. Tanmateix, durant la Dictadura de Primo de Rivera, el mes de març de 1929 la nova Junta dictatorial pagà la destrucció –2.200 pessetes– de la major part de la magnífica col·lecció petrològica de blocs que en nombre de cent trenta-tres es trobava ubicada enfront la façana del Museu Martorell. I el juliol de l'any 1937, quan hom desmantella gran part de les instal·lacions del dit museu per tal de salvar-les del perill de les incursions aèries faccioses, la col·lecció arqueològica (Serra-Ràfols 1921) es diposita al Museu d'Arqueologia a Montjuïc, inaugurat feia encara no dos anys. No obstant això, els nostres dos protagonistes prehistòrics procedents de la Vinya Munera de Capmany assisteixen impertorbables en els seus emplaçaments del parc de la Ciutadella al pas del temps i a la successió de governs municipals i mancomunitats, monarquies, dictadures, repúbliques i autonomies, guerres civils i noves dictadures... i així fins a la dècada dels anys seixanta.

A partir d'ara s'inicia el darrer –de moment– viatge d'ambdós monuments. El dia 2 de juny de l'any 1966 la Junta de Museus de Barcelona –probablement a petició de l'Ajuntament de la ciutat– pren l'acord de traslladar el sepulcre dolmènic i el menhir de la Vinya Munera de Capmany al Museo Arqueológico Provincial de Montjuïc, acord acceptat sense cap

Fig. 4. El sepulcre i el menhir ja instal·lats –després de 1966– a la lògia esquerra de la façana principal del Palau del Museu d'Arqueologia, a Montjuïc.

recaença per la direcció del Museu de Geologia, que depenia de l'Instituto Municipal de Ciencias Naturales i que així ho comunica el mes d'octubre del mateix any. Així les coses, molt poc després, el mes de novembre de 1966, ambdós monuments foren retirats dels seus emplaçaments enfront del Museu de Geologia i traslladats al museu de Montjuïc on hom els col·locà sota el porxo i darrere la reixa de tancament de la ja tantes vegades citada lògia esquerra de la façana principal, indret on encara romanen avui transcorreguts quaranta-set anys (fig. 4).

Tanmateix, ja a la seva nova ubicació i rodejats en un primer moment de restes arquitectòniques antigues més tard reubicades a l'interior de l'edifici del Museu d'Arqueologia –motllures, restes de columnes, cornises, etc.– ambdós monuments, però sobretot el sepulcre megalític, es veieren destinats a noves i originals funcions fins aquell moment inèdites en la seva llarga història: convertir-se cada any i durant unes setmanes en improvisat pessebre, un naixement d'origen prehistòric acollidor de diverses figures *ad hoc* obrades pel personal del taller de restauració de l'aleshores Museo Arqueológico (fig. 5). Tot amb tot, el nou paper adjudicat al nostre sepulcre durà tan sols uns quants anys fins que tots dos, dolmen i menhir, restaren com a l'actualitat, estàtics testimonis d'una complexa i dilatada història que ara hem refet.

Fig. 5. Altres funcions d'un sepulcre megalític: de cambra funerària a naixement.

Per acabar, l'any 2011 vàrem commemorar el centenari del primer oferiment que Lluís Marià Vidal i Carreras va fer a la Junta Municipal de Ciències Naturals: traslladar el dolmen de la Vinya Munera des de la seva propietat de Capmany fins a Barcelona per tal de donar compliment al vell projecte del seu amic Font i Sagué i, lògicament també, per gaudi d'estudiosos i ciutadans en general. Hem cregut que després d'un segle de peripatetisme monumental calia recordar-ho i evocar les vicissituds de dues peces notables del nostre patrimoni prehistòric avui a la ciutat comtal.

BIBLIOGRAFIA

- CAZURRO, Manuel, 1912, *Los monumentos megalíticos de la provincia de Gerona*, Centro de Estudios Históricos, Junta para ampliación de estudios é investigaciones científicas, Madrid, p. 53-54.
- COROMINES, Joan, 1997, «Vilamolera», *Onomasticon Cataloniae*, VIII, VI-Z, Curial Edicions Catalanes, Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona "La Caixa", Barcelona, p. 48.
- GÓMEZ-ALBA, Julio, 1990, «El Museo de Geología de Barcelona: desde su fundación a la Junta de Ciencias Naturales (1872-1905)», *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona*, 1, p. 7-34.
- , 1992, *Lluís Marià Vidal. 1842-1922. Selecció d'obres. Biografia*, Museu de Geologia, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- , 2001, «El mamut y la colección petrológica de grandes bloques del Parque de la Ciudadela (Barcelona, España)», *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona*, 10, p. 5-76.
- MASRIERA, Àlicia, et alii, 2006, *El Museu Martorell, 125 anys de Ciències Naturals (1878-2003)*, Monografies del Museu de Ciències Naturals, 3, Institut de Cultura, Museu de Ciències Naturals, Institut Botànic de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, CSIC, Barcelona.
- MIR, J., 1989, «El Museo de Geología de Barcelona y elogio de Don Luis Mariano Vidal Carreras», *Industria minera*. Enero. Madrid, p. 7-14.
- NIETO, Xavier, 1992, *Un dolmen viatger*, Capmany, Cartipàs Festa Major de Santa Àgata, 7-9 febrer, 3 p.

- PERICOT GARCÍA, LUIS, 1925, *La civilización megalítica catalana y la cultura pirenaica*, Universidad de Barcelona, Barcelona, p. 95, lámina II, nº 12.
- , 1950, *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica* (2ª edición), Monografías del Instituto de Estudios Pirenaicos, Prehistoria y Arqueología, 4, General, 31, Barcelona, p. 146, fig. 33, nº 21.
- PUCHE RIART, OCTAVIO, 2004, «Luis Mariano Vidal y Carreras», *Pioneros de la Arqueología en España del siglo XVI a 1912*, *Zona Arqueológica*, 3, Museo Arqueológico Regional, Alcalá de Henares, p. 89-93.
- ROVIRA I PORT, JORDI, 1986, «El Museu Arqueològic o la història d'un anhel», *Pere Bosch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona. 50 Aniversari* (Rovira i Port, J., editor científic), Servei de Cultura, Diputació de Barcelona, Barcelona, p. 30-35.
- , 2000, «Bosch Gimpera y la creación del Museo Arqueológico de Barcelona», *La Cultura Ibérica a través de la fotografía de principios de siglo. El litoral mediterráneo* (Blánquez, J., Roldán, L., editors), Caja de Ahorros del Mediterráneo-Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, p. 209-219.
- , 2002, «El Museo de Arqueología de Cataluña. Entre el peso de la tradición y la reflexión instrumental», *Historiografía de la Arqueología Española. Las instituciones*, Museo de San Isidro, Serie Cursos y Conferencias, 3, Madrid, p. 165-185.
- , 2010, «La prefiguració del Museu d'Arqueologia a Barcelona: unes arrels, un símbol», *Museu d'Arqueologia de Catalunya. 75 Anys. 1935-2010. Miscel·lània commemorativa* (Rovira i Port, J., coordinador; Casanovas, À., Rovira i Port, J., Sanmartí-Grego, E., editors científics), Museu d'Arqueologia de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Generalitat de Catalunya, Barcelona, p. 13-25.
- SERRA-RÀFOLS, JOSEP DE CALASSANÇ, 1921, *La col·lecció prehistòrica Lluís Marian Vidal*, Materials de Prehistòria Catalana, I. Publicacions del Seminari de Prehistòria de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 26 p., 9 làmines.
- TARRÚS I GALTER, JOSEP, 2002, *Poblats, dòlmens i menhirs. Els grups megalítics de l'Albera, serra de Rodes i cap de Creus (Alt Empordà, Rosselló i Vallespir Oriental)*, Diputació de Girona, Girona, p. 249-252, p. 697-699.

- VIDAL, Luis Mariano, 1894, «Más monumentos megalíticos en Cataluña. Memoria leída en la sesión celebrada por la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona el día 30 de junio de 1893», *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Tercera época, XVI, Imprenta de Jaime Jepsus Roviraltà, Barcelona, 24 p., 22 figs.
- , 1914, «Nota sobre un “menhir” y una “piedra oscilante” con esculturas y letras ibéricas», *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Tercera época, XI, nº 3, Subs. De Lopez Robert y C^a, Barcelona, p. 19-29.